

JÉGVIRÁG

HERCEG JÁNOS

Azt hiszem, mindenkinek, aki ismerte, megvan a maga külön története Olajos Mihályról. És így közéleti szereplése mellett, amelyet nemrég Bori Imre ébresztgetett, jellegzetes emberi alakja is figyelmet érdemel. Eredetisége határozott megjelenésének első pillanatában megmutatkozott. Hangos beszédű volt, de barátságos melegség bujkált a hangjában, s így azonnal bizalmat kellett. Nekem elég sok dolgom volt vele igazgató korában a könyvkiadó vállalatnál, majd a rádióban. Közben még egy vitánk emlékét is őrzöm abból az időből, amikor a *Híd* szerkesztését bízták rá, s ő a maga ragyogó optimizmusában az irodalmat is szerette volna hozzáhangolni a szocializmus ígéretéhez. Ezt a szegény, kialakulatlan, darabokra tört, száz sebből vérző vajdasági magyar irodalmat a második világháború után.

Az említett ígéret 1949 januárjában, a Kominform határozata után bizonyos tekintetben szabadabb szelekkel érkezett, s így én, aki három évig hallgattam, jöllehet legjobb barátaim szervezgették az irodalmi életet, megint írni kezdtem. Mert egyszerre úgy tűnt, hogy partizántörténeteken kívül végre másról is írni lehet.

Egy novellát küldtem a *Hídnak*, Jégvirág volt a címe, falusi borbélyműhely téli hangulatában játszódott, s a mesélésen kívül minden más igényt nélkülözött. Kísérőlevelemben csak arra kértem a szerkesztőt, ne javítson bele, inkább küldje vissza, ha valami nem tetszik benne.

Erre egy hosszú, a novellánál jóval terjedelmesebb levél érkezett, s mivel nemcsak a szerkesztő Olajos Mihályra, de a helyre, időre, s az akkori viszonyokra igen jellemző volt, érdemesnek vélem idézni belőle:

„Igen helyénvalónak tartom azt a kikötését, hogy beküldött kéziratain mi ne változtassunk, vagy közöljük úgy, ahogy beküldte, ha pedig erre nem felel meg, akkor küldjük vissza. Lenne bár meg ez a bátor felelősségtudat minden munkatársunkban saját írásával szemben! Sajnos még vannak olyanok, akik azzal küldik be kézírataikat, hogy a szerkesztőség úgy herélje vagy bővítse,

ahogy akarja. Ezek a munkatársak nem mernek maguk felelni írásukért a Hídat olvasó nép előtt, szabad kezet adnak a szerkesztőségnek, és ezzel persze a felelősség tekintetében is a szerkesztőség mögé bújnak. Ezeknél sokkal pozitívabbak azok a munkatársaink, akik nem restek végiggondolni írásuk minden részletét. . .”

Ezután egy hosszú kitérő következik Lukács Gyula könyvéről írt ismertetéssel kapcsolatban, azzal, hogy lám, abba alig javítottak bele. „Október 6-ka megünneplése helyett Október évfordulóját tettünk, s hatodikát töröltük. Hiszem, hogy egyezik eljárásunkkal. Még ezt is megbeszéltük volna telefonon, ha valahogy összeköttetést kaptunk volna.”

Hogy a két október közül az egyikről le kellett mondani, csekélységnek tűnt, kár lett volna szót vesztegetni rá, oly természetes volt.

S ezután következett a lényeg!

„Jégvirág című novelláját egyes elferdülései miatt nem közölhetjük. Művészi földolgozásában természetesen semmi kifogást nem találtunk. Ezzel szemben inkább tájékoztatlaná tenné a HÍD olvasóit bizonyos kérdésekben, mint mozgósítaná őket további munkára és erőfeszítésekre társadalmunk általános törekvései mögött. Íme a hibák:

Hiányzik belőle a nyereszkező gazdag parasztok és a szegény, illetőleg dolgozó középparasztok szétkülönítése, holott éppen ez a differenciáció áll ma falunk fejlődésének tengelyében. Több helyen hiányzik a megkülönböztetés, szinte mindenütt, ahol parasztokról van szó. . . Jóllehet akadnak szegényparasztok is, akik panaszkodnak az adó miatt, de ez nem általános jelenség. A mi politikánk viszont ez: enyhén vagy sehogy sem adóztasd a közép- és szegénypasztot, annál jobban a kulákot, a nyereszkezőt, és hajtsd is be rajta, ne sajnáld, nem sajnálatra méltó. Novellájában ilyen megkülönböztetés nincsen – ez az első hibája. . . 2./ A novella rossz képet ad népi hatóságunkról” – s hosszú magyarázat következik a borbély csöppet sem öntudatosnak megformált alakjáról, s így elmegy haladékokat kérni az adójára, ami inkorrekt eljárás a néphatósággal szemben.

„Mellékelten itt küldöm vissza novelláját is azzal a reménnyel, hogy küld még nekünk nem is kevés közölhető írást – sőt ezt a novellát is közölhetővé teszi. . . Miért nem jött el annak idején a HÍD október–novemberi számának megvitatására, meghívásunk dacára? Ebben válasszal tartozik még. Sőt írásban se tette meg észrevételeit az október–novemberi számról, pedig megvitatásakor igen sok hibáját és fogyatékoságát fedték fel.”

Itt közbe kell szúrnom a magam feltevését, hogy a kollektív szerkesztési készséget, az őszinte kritikát pesti diákkorából hozhatta magával Olajos. A „Fényes szelek” nemzedékéhez tartozott ugyanis, népi kollégista volt, mint a korban vele egyidős másik két földink: Farkas Nándor s a csúzai Major László.

Később a NÉKOSZ emlékkönyvében közölt egyik napi riportban fedeztem fel a róla szóló igen jellemző sorokat: „Olajos Misa azt szeretné, ha azonnal,

itt az ülésen szemtől szembe, őszinte beszéddel megmondanák róla véleményüket a tagok. Lelki szükséglete, hogy bírálatokat halljon önmagáról. Még egyetlen kollégista sem mondott róla véleményt. Szeretné látni, hogy kicsoda ő a kollégisták számára és ki lehetne.”

Ezek a sorok minden jel szerint akkor kerültek a jelentésbe, amikor a dunavecsei felvételi táborban vertek sátrat, s a róluk készült fényképen külön kiviláglott Olajos kopasz feje a tömeg közepén. Talán még a topolyai gyűjtőtábornak volt emléke ez az árulkodó kopaszság.

Még a kollektív vélemény megnyilatkozását is feltehetően a NÉKOSZ-ban szokta meg, úgyhogy itthon már csak Vidić elvtárs – tartományi atyaisten! – utasításával kellett kiegészítenie, s a szerkesztés munkájában gyakorolni. Állapítsuk meg utólag: nem volt könnyű dolga! Már csak azért sem, mert saját véleményét sem hallgatta el, amely nem mindenkor egyezett a hivatalos követelményekkel.

A Jégvirág ügye sem fejeződött be az elutasító levéllel. Jött egy újabb, az akkori viszonyainkra még jellemzőbb hosszú levél, amelyet épp ezért egész terjedelmében közlök:

Kedves Herceg!

A »Jégvirág«-ról írt levelemmel, illetőleg e levelemre írt válaszával kapcsolatban mindenekelőtt arról értesítem, hogy azt a levelet én fogalmaztam meg ugyan, de a HÍD szerkesztőbizottsága több tagjával történt megbeszélés után. Mielőtt postára adtam volna leveletem – jobban mondva levelünket – a következők olvasták át: Gál László, Lóbl Árpád, Rehák László, Végh Sándor, Kővágó László és Jánosi Gábor. A fősoroltak mindegyike teljes egészében egyetértett a levéllel. Tehát ha igazam van, akkor nemcsak nekem van igazam, hanem nekünk mindannyiunknak, akiket fősoroltam. Ha Maga, mint a »Jégvirág« írója védekezik, akkor nemcsak velem áll szemben, hanem mindannyiunkkal. Ha a levélben foglalt kritika Magát megzavarta, akkor nemcsak az én kritikám, hanem mindannyiunk kritikája idézte ezt elő.

Attól félek, hogy ennek a körülménynek a közlésével még nagyobb lesz a Maga megingása. Pedig ezt igazán se én, se más – senki a HÍD szerkesztőbizottságából – nem kívánja. Mi nem azzal a céllal írtuk meg levelünket, hogy zavart keltsünk a »Jégvirág« szerzőjében, hanem éppen ellenkezőleg, tisztázzuk a szerző egyes nézeteit, amelyek a novellán keresztül számunkra zavarosaknak tünnek föl.

Nekem nagyon tetszik az, hogy Maga védi álláspontját. Védje is, és ha tudja védje meg, persze helyénvaló érvekkel alátámasztva. És ha ezt megteszi, azaz kimutatja a saját igazságát a miénkkel szemben, akkor mi fogunk »engedni«, és hálaság leszünk, hogy meggyőzött bennünket az igazságról. Különbözik ennek a kérdésnek az eldöntésére mi a magunk részéről a következőket ajánljuk:

Küldje vissza a »Jégvirág«-ot. Megtöbbszörösítjük 5–6 példányban, újból elolvassuk mindannyian, sőt megküldjük néhány szabadkai munkatársunknak is.

Ugyanígy újból elolvassuk levelünket, valamint a Maga levelét is. Ezután pedig összejövünk – mondjuk úgy e hó végére –, és levitatjuk az egész kérdést, addig vitázunk, amíg végleges, többség által elfogadott álláspontra nem jutunk. Ugyanezt az alkalmat fölhasználnánk a vajdasági magyar irodalom más, égetően sürgős kérdéseinek a megvitatására is. Ilyeneket elég sokat fölvetett a Szabadkán nemrég megtartott első ilyenfajta irodalmi vita. Az összejövétel nem lenne éppen széles – nagyobbára az alkotó írók vennének rajta részt. – Maga is azt írja, hogy »jó volna tisztázni a kérdéseket, jó volna, ha megértenénk egymást«. Mi mindannyian ugyanezt akarjuk. Azonkívül minden fontosabb kérdést alapos megvitatás útján akarunk tisztázni. Valóban munkánk és életünk módszerévé akarjuk tenni a megvitatás gyakorlatát.

A magam részéről helytelenítem – de a munkatársaink is valamennyien helytelenítik (higgye el, hogy megbeszéltem velük álláspontjukat, és mondták is) – távolmaradását a HÍD-vitáról és a szabadkai vitáról. Mi nélkülözhetetlenek tartjuk a mind gyakoribb közvetlen érintkezést. Hiszem, hogy jelenléte esetén Maga is megtanult volna egyet-mást, de még többet tanultak volna a többiek a Maga fölszólásaiból. Ne tagadja meg tudását a kevesebb tudással rendelkezőktől! – Távolmaradását megindokló érvei a mi szemszögünkben nem elfogadhatók. Semmilyen munka se mehet áldozat nélkül. Múzeum iránti kötelezettségei legkevésbé se mentik. De írja meg, ki az a zombori vezető ember, aki úgy gondolja, hogy a múzeum miatt nem jöhet el két napra – majd mi igazoljuk Magát az illetőnél.

E kérdés kapcsán egy ígéretet is teszek: lesznek vitáink, amiket Zomborban fogunk megrendezni – tehát mi megyünk oda.

Nagyon örülök annak, hogy levelemben megérezte a baráti hangot. Ez egy olyan körülmény, amely lehetővé teszi, hogy egymás bírálásában bátran ki-mondjuk teljes, úgy helyeslő, mind helytelenítő véleményünket, mégse kell attól félnünk, hogy bárki is megsértődne közülünk. Baráti, egymásnak segítői igyekvő légkörben minden fölvetődő kérdést biztosan az előrehaladás javára oldunk meg. Leszögezem még azt, hogy a mi baráti hangunkban – meggyőződéssel írom ezt a HÍD legcselekvőbb munkatársai nevében – sose fog csalatkozni.

Üdvözlöm erejét, amelynél fogva bizonyos elkeseredése dacára is – én ezt nem tartom indokolt elkeseredésnek – újabb írásokat ígér. Ilyen emberek kellene a vajdasági magyar irodalomnak, akik nem dobják el a tollat mihelyst egy kéziratukat visszakapják. Komoly írónak nehéz témát ajánlani, mégis fölvetek egypár dolgot, amit nagyon szívesen tennénk művészi földolgozásban a HÍD-ba: pártmunkás, államosítás, magánkereskedelem likvidálása, kulákok megtörése az 1947-es fölvásárlási kampányban, mezőgazdasági szövetkezet (közös földmégmunkáló bizottságok), népellenes pap leálcázása, magyar kultúregyesületek. Hosszú lenne mindegyikről megírnom, hogyan képelem el földolgozásukat. Ha választ valamit, írja meg, akkor majd arról megírom az én ajánlatomat – aminek elfogadása a Maga részéről természetesen nem kötele-

z. Különb is jó módszer lenne, ha esetről esetre értesítene arról, hogy min dolgozik. Munka közben is hasznos észrevételeket tudnánk tenni.

Szépirodalmi műveknek nehéz határidőt szabni. A februári számot január 31-én zárjuk. Végre le akarjuk küzdeni a HÍD egyik átkát – nem a legnagyobb ez –, a késést. A februári szám után minden hó 20-án lesz a következő havi szám lapzárta.

A Lukács könyvéről írt bírálatába tényleg goromba hiba csúszott be. Nem mi csináltuk – azaz nem mi itt, Újvidéken. Ki akarom vizsgálni, ki javított így bele. Ezért itt küldöm vissza a kéziratot, nézze meg, nem saját Maga tette-e ezt? Ha nem, akkor Lévai Bandiék Szabadkán. Mi csak azon a két helyen javítottunk bele, amit múltkori levelemben megírtam. Ma is biztos vagyok benne, hogy helyesen jártunk el.

Itt mellékelem még köriratunkat a HÍD-vitáról. Remélem ezúttal eljön majd. Mi mindannyian azt kívánjuk, hogy jöjjön – fűzzük össze még jobban kapcsolatainkat.

Tudtommal Tito harmadik könyvét fordítja. Hogy áll ezzel a munkával? Igyekszünk, amily gyorsan csak lehet, sajtóba adni a dolgokat, mert az idej könyvkiadási tervünk egyszerűen óriási.

Igaz baráti üdvözet:

Olajos

Novisád, 1949. január 14.

Az említett Híd-vitára meghívtak boldog-boldogtalant. Lehattunk vagy harmincan, s este hattól éjfélig olyan képtelen felszólalások hangzottak el, amelyeknek az irodalomhoz semmi közük se volt. De hát ezt én már többször elmeséltem, mint a primitivizmus csimborasszóját. Mégis hatással volt rám. Amikor meg már a zombori pártvezetőségben is megkérdezte valaki: „Ez a kettő mit csinál?” – mármint Konjović meg én, biciklire ültünk, kijártunk a Fernbach-pusztára, amelyből közben állami birtok lett, s az egykori cselédek-ből állami alkalmazottak. Róluk szól *Változó világban* című könyvem.